

การศึกษาวิธีการจัดการศพไร้ญาติ และศพนิรนามของประเทศไทยและต่างประเทศ The Study of Unclaimed and Unidentified Bodies Management in Thailand and Other Countries

ณัฐธิดา ศรีนาค*

Nattida Srinak

■ บทคัดย่อ

จำนวนศพไร้ญาติและศพนิรนามที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นกำลังเป็นประเด็นปัญหาที่หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยต่างเร่งดำเนินการแก้ไข โดยปัญหาที่หลายประเทศกำลังเผชิญ คือ การใช้งบประมาณและพื้นที่จำนวนมากสำหรับการจัดการศพ สำหรับสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม กำลังประสบปัญหาเรื่องจำนวนหลุมฝังศพและพื้นที่ในการจัดเก็บกระดูกไม่เพียงพอเนื่องจากมีศพที่ยังไม่สามารถระบุบุคคลได้เป็นจำนวนมากรวมถึงระยะเวลาในการจัดเก็บวัตถุพยานเหล่านี้มีระยะเวลานาน เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตจึงควรศึกษาถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนและวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามของประเทศไทยเปรียบเทียบกับของต่างประเทศและวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของแต่ละวิธีเพื่อใช้เป็นข้อเสนอแนะหรือแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการศพฯ จากการศึกษาพบว่า ในต่างประเทศมีวิธีการจัดการศพที่หลากหลายขึ้นอยู่กับปัจจัยและบริบทของแต่ละประเทศ สามารถแบ่งได้เป็น 5 วิธี คือ การฝัง การเผา การบริจาคเพื่อการศึกษาวิจัย การเก็บในตู้แช่ศพ และการฉาปนกิจศพด้วยน้ำ สำหรับประเทศไทยใช้วิธีการฝังในการจัดการศพ ทั้งนี้ แต่ละวิธีมีทั้งข้อดีและข้อเสีย โดยหากต้องการนำวิธีการเหล่านี้มาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหา จำเป็น

* นักนิติวิทยาศาสตร์ชำนาญการ

Forensic scientist professional level

Received: March 1, 2020 Revised: July 15, 2020 Accepted: July 15, 2020

ต้องมีการศึกษาถึงเรื่องผลกระทบ ประเด็นทางกฎหมาย รวมถึงความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

คำสำคัญ: ศพไร้ญาติ, ศพนิรนาม, แนวทางการจัดการศพ

■ Abstract

The increasing number of unclaimed and unidentified bodies is becoming an important problem in Thailand and other countries. The major concerns are the body management requires a budget and available space for burial. Central Institute of Forensic Science Thailand (CIFS) is facing a similar challenge due to an increasing in the numbers of body and a legal requirement for a long storage time. Therefore, it is necessary to provide more attention to a study of potential approaches to solve the problem. The objective of this article is to study the unidentified and unclaimed body management in Thailand as well as comparing with the method of other countries in order to show advantages and disadvantages of it which can use as a guideline of the development of the body management in Thailand. The study found that there are 5 methods for the body management; burial; cremation; storing in the mortuary chamber; donation and alkaline hydrolysis. In Thailand, the burial method is used for the body management. The

implementation of each method in a country depends on the internal factors and context of society. Each method has different advantages and disadvantages that it requires a thorough consideration of its effects, law issue and suitability of Thai society.

Keywords: unclaimed bodies, unidentified bodies, body management

■ บทนำ

จากสถานการณ์ปัจจุบันจำนวนศพไร้ญาติและศพนิรนามที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นกำลังเป็นประเด็นปัญหาที่หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยต่างให้ความสำคัญตระหนักและเร่งดำเนินการ มาตรการในการรับมือ จากข้อมูลสถิติของสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ กระทรวงยุติธรรมในช่วง 17 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2562) พบว่า สถาบันนิติวิทยาศาสตร์มีศพนิรนามมากกว่า 4,000 ศดี และศพไร้ญาติกว่า 2,000 ศดี สอดคล้องกับข้อมูลของศพไร้ญาติและศพนิรนาม ในต่างประเทศที่พบศพเหล่านี้เป็นจำนวนมากเช่นกัน โดยพบว่าประเทศสหรัฐอเมริกา มีศพนิรนามมากกว่า 4,000 ศพต่อปี (U.S. Department of Justice, 2019) และประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปพบศพนิรนามรวมกว่า 1,500 ศพ (Evert, 2011) ขณะที่ประเทศอินเดียมีอัตราของศพไร้ญาติและศพนิรนามสูงถึง 25 เปอร์เซนต์ของศพทั้งหมด (Pankaj & Singh, 2017)

จากศพที่มีจำนวนมากจึงส่งผลให้เกิดปัญหาตามมา แต่ปัญหาที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด คือ การใช้งบประมาณและพื้นที่จำนวนมากสำหรับการจัดการศพ โดยกองพัฒนาระบบการติดตามคนหายและการพิสูจน์ศพนิรนาม สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ที่มีภารกิจการตรวจพิสูจน์ศพไร้ญาติ และศพนิรนามเพื่อการระบุบุคคลกำลังประสบปัญหาเรื่องจำนวนหลุมฝังศพและพื้นที่ในการจัดเก็บกระดูกไม่เพียงพอ เนื่องจากกองพัฒนาระบบฯ มีศพนิรนามที่ยังไม่สามารถพิสูจน์บุคคลได้กว่า 2,000 ศพ อีกทั้งจำเป็นต้องเก็บวัตถุพยานเหล่านี้ไว้เป็นเวลาอย่างน้อย 20 ปี ตามอายุความการฟ้องคดีอาญา (อ้างอิงตามประมวลกฎหมายอาญา มาตราที่ 95) ส่งผลให้ต้องใช้พื้นที่ในการจัดเก็บ และงบประมาณในการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน

ขณะที่ในปัจจุบันมีหลายประเทศกำลังประสบปัญหาเรื่องงบประมาณและทรัพยากรสำหรับการบริหารจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามที่มีจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น ประเทศญี่ปุ่นใช้งบประมาณในการเผาศพไร้ญาติต่อหนึ่งศพกว่า 60,000 บาท (Aoki, 2018) ประเทศจีนใช้งบประมาณในการเก็บรักษาศพนิรนามต่อหนึ่งศพกว่า 80,000 บาท (Unclaimed remains, 2015) ขณะที่รัฐอิลลินอยส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ใช้งบประมาณในการจัดการศพไร้ญาติต่อหนึ่งศพกว่า 50,000 บาท ซึ่งถือเป็นงบประมาณจำนวนมากที่รัฐต้องแบกรับหากศพยังมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Allyn, 2016)

โดยสาเหตุที่ส่งผลให้ศพเหล่านี้มีจำนวนมากเกิดจากหลายปัจจัย คือ (1) การไม่มีข้อมูลที่ยืนยันตัวตนบุคคล (2) การไม่สามารถติดต่อครอบครัวหรือญาติของผู้เสียชีวิตได้ (3) ญาติของผู้เสียชีวิต

ไม่ประสงค์รับศพ (Unclaimed remains, 2015) และ (4) การอพยพย้ายถิ่นฐานแบบผิดกฎหมาย (Lefevre, 2015)

สำหรับปัญหาเรื่องจำนวนหลุมฝังศพและพื้นที่ในการจัดเก็บกระดูกไม่เพียงพอ ถือเป็นปัญหาที่ท้าทายของสถาบันนิติวิทยาศาสตร์เนื่องจากหากศพมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง กองพัฒนาระบบการติดตามคนหายและการพิสูจน์ศพนิรนามจำเป็นต้องมีพื้นที่และหลุมฝังศพเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับศพเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต กองพัฒนาระบบฯ จึงจำเป็นต้องมีวิธีการจัดการศพแบบใหม่หรือปรับปรุงการจัดการศพแบบเดิม โดยศึกษาวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามจากต่างประเทศ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละประเทศนั้นวิธีการจัดการศพแบบใด สามารถนำมาปรับใช้เพื่อแก้ปัญหานี้ได้หรือไม่ อีกทั้งวิธีที่จะนำมาใช้ต้องเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนและวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามของประเทศไทยเปรียบเทียบกับของต่างประเทศ และวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของแต่ละวิธีเพื่อใช้เป็นข้อเสนอแนะหรือแนวทางในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามของสถาบันนิติวิทยาศาสตร์รวมถึงของประเทศไทยในอนาคต

■ นิยามของศพไร้ญาติและศพนิรนาม

จากวิธีการปฏิบัติงานเรื่อง ศพนิรนามและศพไร้ญาติของกองพัฒนาระบบการติดตาม

คนหายและการพิสูจน์ศพนิรนาม สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ได้ให้นิยามของศพนิรนามและศพไร้ญาติ ดังนี้ (ชมพูนุท วิริยะไชยกุล, 2563)

ศพไร้ญาติ หมายถึง ศพที่สามารถระบุตัวบุคคลได้แต่ไม่มีญาติมาดำเนินการขอรับศพภายใน 48 ชั่วโมง

ศพนิรนาม หมายถึง ศพหรือชิ้นส่วนอวัยวะของมนุษย์ที่ทำให้เชื่อหรือมีเหตุอันควรว่ามีบุคคลใด เสียชีวิตโดยไม่สามารถระบุได้ว่าศพหรือชิ้นส่วนอวัยวะเป็นบุคคลใด ภายใน 48 ชั่วโมง หากเกิน 48 ชั่วโมง ให้ถือว่าเป็นศพนิรนาม

แม้ความหมายของศพไร้ญาติและศพนิรนามจะแตกต่างกัน แต่การตรวจพิสูจน์ศพเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การพิสูจน์บุคคลและคืนศพให้แก่ญาติ เพราะฉะนั้นหากศพที่ได้รับมาไม่สามารถพิสูจน์บุคคลได้หรือแม้จะสามารถพิสูจน์บุคคลได้แต่ไม่มีญาติหรือญาติปฏิเสธที่จะรับศพกลับคืน ทั้งศพไร้ญาติและศพนิรนามจะต้องถูกนำไปจัดการตามวิธีปฏิบัติของแต่ละประเทศ

■ ขั้นตอนและวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามของประเทศไทย

ประเทศไทยใช้วิธีการฝังในการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม โดยหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการศพเหล่านี้คือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ และสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ โดยทั้งสองหน่วยงานมีการดำเนินการ ดังนี้

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (จากคำสั่งของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ 725/2558 เรื่อง

ศูนย์บริหารจัดการคนหายและศพนิรนาม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศบค.น.ตร.)) ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการปฏิบัติงานในกรณีพบศพนิรนามและศพไร้ญาติ ดังนี้ (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2558)

เมื่อมีผู้มาแจ้งความว่าพบศพนิรนามหรือชิ้นส่วนอวัยวะของมนุษย์ที่ทำให้เชื่อหรือมีเหตุอันควรสงสัยว่ามีบุคคลเสียชีวิตโดยไม่สามารถระบุได้ว่าศพหรือชิ้นส่วนอวัยวะเป็นผู้ใด ให้หัวหน้าสถานีตำรวจจัดส่งแบบรายงานข้อมูลการรับแจ้งศพนิรนาม (ศบค.น-3) มายังผู้บังคับการกองทะเบียนประวัติอาชญากรหรือเลขานุการศูนย์บริหารจัดการคนหายและศพนิรนาม ภายใน 24 ชั่วโมงนับแต่ได้รับแจ้ง และให้หัวหน้าสถานีตำรวจแจ้งข้อมูลไปยังสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม (เลขานุการคณะกรรมการพัฒนาระบบการติดตามคนหายและการพิสูจน์ศพนิรนาม) ทราบอีกส่วนหนึ่ง จากนั้นหลังจากที่ได้มีการพิสูจน์ศพแล้ว พบว่า เป็นศพที่ไม่มีทายาท ญาติ หรือผู้มีสิทธิ มาติดต่อขอรับศพหรือเป็นศพที่ยังไม่ทราบว่าผู้ตายเป็นใคร โดยพนักงานสอบสวนต้องดำเนินการ ดังนี้

1. ดำเนินการรักษาศพไว้ ณ สถานที่ชันสูตรศพอย่างน้อยเป็นเวลา 3 วัน แล้วให้แจ้งเทศบาลท้องถิ่น สมาคม หรือมูลนิธิ เพื่อการนี้ รับศพไปจัดการเก็บที่สุสานและให้ดำเนินการ ดังนี้

- 1.1 ให้จัดทำสมุดทะเบียนส่งศพฝัง โดยมีรายละเอียดตามแบบแนบท้ายหนังสือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ 0011.22/3933 ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2554

- 1.2 ประสานเทศบาล ท้องถิ่น สมาคม หรือมูลนิธิเพื่อการนี้ กำหนดหมายเลขหลุมฝังศพ

1.3 จัดทำแผ่นป้ายชื่อศพ ถ้าศพยังไม่มีชื่อหรือยังไม่ทราบชื่อก็ให้เขียนว่าศพ “ชาย” หรือ “หญิง” เท่าที่จะทำได้ วันที่ส่ง หมายเลข หลุมฝังศพ เหตุตาย โดยติดไว้ที่ด้านหน้าของ หลุมศพแล้วถ่ายภาพเก็บไว้เป็นหลักฐาน

1.4 ให้ผู้เกี่ยวข้องจัดการห่อศพให้เรียบร้อย พร้อมทั้งจัดทำป้ายชื่อศพ (ถ้าศพยังไม่มีชื่อหรือยังไม่ทราบชื่อให้เขียนว่าศพ “ชาย” หรือ “หญิง” เท่าที่จะทำได้) หมายเลขศพติดไว้บนผ้าห่อศพและตัวศพ จากนั้นจึงส่งมอบศพไปเก็บยังสุสาน

2. เมื่อพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบ ทราบว่าผู้ตายเป็นใครแล้ว ให้แจ้งกองทะเบียน ประวัติดอาชญากรรมทราบ พร้อมแนบสำเนา ใบมรณบัตรเพื่อถอนประกาศสืบหา

สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม
ดำเนินการจัดการศพตามวิธีปฏิบัติงาน เรื่องศพ นิรนามและศพไร้ญาติของกองพัฒนาระบบการ ติดตามคนหายและการพิสูจน์ศพนิรนาม ดังนี้ (ชมพูนุท วิริยะไชยกุล, 2563)

1. บันทึกข้อมูลพื้นฐานของศพ ข้อมูลรูปพรรณ สันฐาน ข้อมูลอัตลักษณ์บุคคล ข้อมูลเครื่อง แต่งกายและทรัพย์สินติดตัว

2. จัดเก็บภาพถ่ายศพนิรนามที่ได้จาก ช่วงภาพทางการแพทย์ซึ่งบันทึกจากห้อง ชั้นสูตรศพของสถาบันนิติวิทยาศาสตร์

3. จัดเก็บลายพิมพ์นิ้วมือศพ

4. ดำเนินการถ่ายภาพรังสี (X-ray) และจัดทำ รายงานภาพถ่ายทางรังสีวิทยา

5. เก็บสิ่งส่งตรวจทางพันธุกรรม คือ เลือด หรือเลือกเก็บสิ่งส่งตรวจจากอุลยพินิจจาก แพทย์เจ้าของคดี

หลังจากการผ่านชั้นสูตรหากไม่มีญาติมารับศพ หรือไม่สามารถระบุบุคคลได้ เจ้าหน้าที่จะนำศพ ไปฝัง ณ สุสานของมูลนิธิสว่างอริยะธรรมสถาน จังหวัดนครนายกอย่างเป็นระบบ ตามวิธีการ ปฏิบัติงานเรื่องการฝังศพนิรนามและศพไร้ญาติ ของกองพัฒนาระบบการติดตามคนหายและ การพิสูจน์ศพนิรนามซึ่งมีพื้นที่ในการฝังศพ ไร้ญาติและศพนิรนามแยกออกจากกัน แต่ละหลุม มีหมายเลขเพื่อบอกตำแหน่ง โดยศพจะถูกติด แผ่นป้ายหมายเลขคดีและถูกห่อด้วยผ้าห่อศพ ก่อนบรรจุศพใส่โลงไม้อัด จากนั้นนำไปวางใน หลุมที่มีลักษณะเป็นปูนก่อรูปรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยในขั้นตอนการฝังนั้นต้องมีการบันทึก หมายเลขคดี หมายเลขหลุม และถ่ายรูปทุกครั้ง จากนั้นหลังจากฝังศพประมาณหนึ่งปี (ระยะ เวลาที่ศพจะเปลี่ยนเป็นกระดูกสมบูรณ์ คือ 8-11 เดือนหลังการฝัง จากผลการวิจัย เรื่องการ ศึกษาระยะเวลาการเน่าเปื่อยของศพในสุสาน) กองพัฒนาระบบฯ จะนำกระดูกขึ้นจากหลุม และ นำไปทำความสะอาดพร้อมทั้งจัดเก็บอย่าง เป็นระบบเพื่อรอการตรวจพิสูจน์และรอญาติ มาติดต่อรับศพ

จากปัญหาของศพไร้ญาติและศพนิรนามของ ประเทศไทยที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลจึงเห็นชอบให้มีการจัดตั้งระเบียบสำนัก นายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสนับสนุนการปฏิบัติงาน ติดตามคนหายและพิสูจน์ศพนิรนาม พ.ศ. 2558 โดยมีการแต่งตั้งคณะทำงานให้อยู่ในรูปของ คณะกรรมการพัฒนาระบบการติดตามคนหาย และการพิสูจน์ศพนิรนาม (ค.พ.ศ.) ที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาคนหาย คนนิรนามและ ศพนิรนาม ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่สูญหาย หรือเสียชีวิตเป็นศพนิรนามในประเทศไทย

เพื่อให้ญาติสามารถติดตามได้ ถือเป็นการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเป็นระบบที่มีศูนย์กลางในการรวบรวมข้อมูลคนหาย คนนิรนาม และศพนิรนาม เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก รวดเร็ว เป็นการอำนวยความสะดวก ลดความเหลื่อมล้ำตามนโยบายของรัฐบาล

■ ขั้นตอนและวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามบอบต่าประเทศ

วิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามในต่างประเทศนั้นมีความแตกต่างกันตามความ

เหมาะสมและบริบทของแต่ละประเทศ อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยเรื่องการนับถือศาสนา สภาพเศรษฐกิจ รวมถึงพื้นที่ในการจัดเก็บศพ เป็นต้น โดยศพไร้ญาติและศพนิรนามต้องถูกเก็บข้อมูลอัตลักษณ์บุคคลและผ่านการชันสูตรเพื่อหาสาเหตุการเสียชีวิตก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการจัดการศพ จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้แต่ละประเทศมีความแตกต่างกันในวิธีการจัดการศพ ระยะเวลาของการเก็บรักษาศพ รวมถึงรายละเอียดของการจัดการศพ ซึ่งผู้เขียนได้ยกตัวอย่างวิธีการจัดการศพในหลายประเทศเพื่อให้ครอบคลุมถึงวิธีการจัดการศพที่ใช้ในปัจจุบัน ปรากฏตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 วิธีการและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามในต่างประเทศ

วิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม	ประเทศ	การดำเนินการก่อนนำศพไร้ญาติและศพนิรนามไปจัดการตามแต่ละวิธี		เอกสารอ้างอิง
		ระยะเวลาเก็บรักษาศพ* (วัน)	รายละเอียดเพิ่มเติม	
การฝัง (burial)	มาเลเซีย	3	เฉพาะศพที่นับถือศาสนาอิสลาม	Hisham, 2019
	เมืองนิวเดลี ประเทศอินเดีย	3	-	Yadav, Kumar, Swain & Gupta, 2017
การเผา (cremation)	มาเลเซีย	14	เฉพาะศพที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม	Hisham, 2019
	รัฐควิเบค ประเทศแคนาดา	3	เฉพาะศพที่มีสภาพไม่เหมาะสมต่อการบริจาค และเก็บอัฐเพื่อรอญาติมารับ	Funeral Operations Act, 2019
	รัฐเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา	90	หลังการเผาก็จะเก็บอัฐไว้เป็นระยะเวลา 10 ปี เพื่อรอญาติมารับ	Allyn, 2016

ตารางที่ 1 วิธีการและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามในต่างประเทศ (ต่อ)

วิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม	ประเทศ	การดำเนินการก่อนนำศพไร้ญาติและศพนิรนามไปจัดการตามแต่ละวิธี		เอกสารอ้างอิง
		ระยะเวลาเก็บรักษาศพ* (วัน)	รายละเอียดเพิ่มเติม	
	เมืองลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา	30	หลังการเผาจะเก็บอัฐิไว้เป็นระยะเวลา 10 ปีเพื่อรอญาติมารับ	Waters, 2019
การเก็บในตู้แช่ศพ (storing in mortuary chamber)	มณฑลกว่างตุง ประเทศจีน	90	หากไม่มีญาติมารับศพภายในเวลาดังกล่าวศพจะถูกนำไปเผา	Unclaimed remains, 2015
	มาเลเซีย	14	ศพต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนด**	Hisham, 2019
	เมืองจันทครณ์ ประเทศอินเดีย	3	-	Pankaj & Singh, 2017
การบริจาคเพื่อการศึกษาวิจัย (donation)	เมืองอุดรประเทศ ประเทศอินเดีย	3	-	Yadav, 2007
	รัฐควิแบค ประเทศแคนาดา	3	สภาพศพที่เหมาะสมต่อการบริจาค	Funeral Operations Act, 2019
	รัฐเมรีแลนด์ ประเทศสหรัฐอเมริกา	3-14	เก็บอัฐิเป็นเวลา 1 ปีเพื่อรอญาติรับอัฐิ	Block, 2016

* ระยะเวลาการเก็บศพภายหลังการเสียชีวิต คือ ระยะเวลาที่ศพถูกเก็บในตู้เก็บศพเพื่อรอญาติมารับศพ หากเกินระยะเวลาดังกล่าวศพเหล่านี้จะถูกจัดให้เป็นศพไร้ญาติและศพนิรนาม

** ตามวิธีปฏิบัติงาน The procedure for donation of unclaimed bodies to universities ของประเทศมาเลเซีย

การฝังถือเป็นวิธีการจัดการศพที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน นิยมบรรจุศพใส่โลงก่อนนำไปฝังในสุสาน ปกติการฝังศพมีญาติในต่างประเทศ จะมีการวางป้ายหินที่ระบุข้อมูลของศพ เช่น ชื่อ สกุล วันเดือนปีที่เกิดและเสียชีวิต บางครั้งอาจมีรูปถ่ายหรือข้อความจากครอบครัวสลักไว้ แต่หากเป็น ศพไร้ญาติและศพนิรนามจะไม่มี

วางป้ายหินหน้าหลุมฝังศพ หรือถ้ามีป้ายหินจะไม่มีข้อความใดสลักไว้ ขณะที่ประเทศไทยใช้วิธีการเผาศพสำหรับศพที่มีญาติ แต่หากเป็นศพไร้ญาติและศพนิรนามจะถูกนำไปฝัง ณ สุสานของมูลนิธิที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม

การเผาจะถูกปฏิบัติหลังจากที่ศพถูกเก็บไว้เป็นระยะเวลาหนึ่งตามวิธีปฏิบัติของแต่ละประเทศ จากนั้นศพจะถูกนำไปเผาด้วยความร้อนอุณหภูมิประมาณ 800-1000 องศาเซลเซียสในต่างประเทศภายหลังการเผานำเถ้ากระดูกไปโปรยตามสถานที่ต่าง ๆ โดยอาสาสมัครหรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทจัดการศพ หรือจัดเก็บเถ้ากระดูกใส่โกศเพื่อรอญาติมารับ อย่างไรก็ตาม การเก็บโกศกำลังกลายเป็นปัญหาในหลายประเทศ ตัวอย่างเช่น ประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากไม่มีพื้นที่เพียงพอในการจัดเก็บโกศของศพ ไรญาตีที่จำนวนเพิ่มมากขึ้น (Aoki, 2018) ดังนั้นหากพื้นที่ในการเก็บโกศหมดลงจำเป็นต้องเก็บโกศไว้ในถ้ำหรือตามไหล่เขา (Kaneko, 2018)

การบริจาคเพื่อการศึกษาวิจัยในหลายประเทศมีการบริจาคศพเหล่านี้ให้แก่มหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานรัฐ เพื่อการเรียนการสอนนักศึกษา โดยเงื่อนไขของการบริจาคศพนั้นขึ้นอยู่กับวิธีปฏิบัติของแต่ละประเทศ ตัวอย่างเช่น ประเทศมาเลเซียที่มีเงื่อนไขในการบริจาคศพ คือ ศพที่สามารถบริจาคได้นั้น ต้องเป็นศพที่ไม่นับถือศาสนาอิสลาม ต้องไม่มีครอบครัวหรือญาติมารับศพหลังจากเก็บศพไว้ 14 วัน การเสียชีวิตนั้นไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์ของการบริจาคศพเพื่อการศึกษา และไม่มีการตรวจสอบหลังการเสียชีวิตแล้ว อีกทั้งต้องไม่มีครอบครัวหรือญาติมารับศพขณะที่ศพถูกเก็บที่หน่วยนิติเวช (Hisham, 2019) การบริจาคศพนั้นควรต้องคำนึงถึงประเด็นด้านกฎหมาย จริยธรรม และความยินยอมของศพหรือของญาติผู้เสียชีวิต โดยวิธีนี้มีปฏิบัติในหลายประเทศ สามารถแบ่งเป็นแต่ละทวีปดังนี้ (Habicht, Kiessling, & Winkelmann, 2018)

1. ทวีปแอฟริกา ได้แก่ ประเทศเอธิโอเปีย, ประเทศกานา, ประเทศไอวอรีโคสต์, ประเทศเคนย่า, ประเทศรวันดา, ประเทศมาลาวี, ประเทศแทนซาเนีย, ประเทศอูกันดา, ประเทศแซมเบีย, ประเทศไนจีเรีย, ประเทศเซเนกัล และประเทศซิมบับเว

2. ทวีปเอเชีย ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย, ประเทศบาร์เรน, ประเทศโอมาน, ประเทศสิงคโปร์, ประเทศอิหร่าน, ประเทศกาตาร์, ประเทศอินเดีย, ประเทศคูเวต, ประเทศซาอุดีอาระเบีย, ประเทศบังกลาเทศ, ประเทศจอร์แดน, ประเทศตุรกี และประเทศสหรัฐอาหรับเอมิเรต

3. ทวีปยุโรป ได้แก่ ประเทศเบลารุส, ประเทศกรีซ, ประเทศอิตาลี, ประเทศเซอร์เบีย และประเทศโรมาเนีย

4. ทวีปอเมริกาเหนือ ได้แก่ ประเทศแคนาดา, ประเทศเม็กซิโก, ประเทศนิการากัว และประเทศสหรัฐอเมริกา

5. ทวีปอเมริกาใต้ ได้แก่ ประเทศอาร์เจนตินา, ประเทศบราซิล, ประเทศโคลัมเบีย, ประเทศเอกวาดอร์ และประเทศปารากวัย

แม้การฝังและการเผาจะเป็นวิธีที่นิยมใช้ในการจัดการศพ แต่ในปัจจุบันได้มีการศึกษาวิจัยถึงผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม โดยศาสตราจารย์ โรเจอร์ ซอร์ต ผู้เชี่ยวชาญด้านชีววิทยาสืบพันธุ์ แห่งมหาวิทยาลัยเมลเบิร์น กล่าวว่า การเผาศพผู้ชายออสเตรเลียที่อุณหภูมิ 850 องศาเซลเซียสเป็นเวลา 90 นาที สามารถผลิตก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกมาได้มากกว่า 50 กิโลกรัม (Writers, 2007) อีกทั้งการเผาอาจปล่อยสารปรอท (mercury) จากศพที่มีการอุดฟันด้วยวัสดุชนิดอะมัลกัม (amalgam) (Evert, 2011) ขณะที่การ

ฝัองอาจส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนของสารเคมีฟอร์มัลดีไฮด์ (formaldehyde) เนื่องจากฟอร์มัลดีไฮด์เป็นสารเคมีที่ใช้เพื่อรักษาสภาพศพ เมื่อศพเกิดการเน่าเปื่อยสารนี้จะไหลออกจากศพและอาจปนเปื้อนสู่สิ่งแวดล้อม (Michel & Lee, 2017) สำหรับประเทศไทยไม่มีการใช้สารฟอร์มัลดีไฮด์ในการเก็บรักษาศพไร้ญาติและศพนิรนาม (อ้างอิงตามแนวทางการปฏิบัติงานในกรณีพบศพนิรนามและศพไร้ญาติของสำนักงานตำรวจแห่งชาติและวิธีปฏิบัติงานกรณีพบศพไร้ญาติและศพนิรนามของสถาบันนิติวิทยาศาสตร์) จากผลเสียของการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามแบบเดิมจึงส่งผลให้มีการคิดค้นวิธีการจัดการศพแบบใหม่ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ

1. การฉาปนกิจศพด้วยน้ำ (Alkaline Hydrolysis) เป็นกระบวนการทางเคมีแบบรีดักชัน (reduction) โดยใช้ น้ำ และด่างเข้มข้น (โพแทสเซียมไฮดรอกไซด์ (potassium hydroxide) หรือ โซเดียมไฮดรอกไซด์ (sodium hydroxide)) จากนั้นใช้ความร้อนและความดันในการเร่งปฏิกิริยาเคมี สารประกอบไฮดรอกไซด์จะทำลายพันธะทางเคมีในศพ ส่งผลให้เนื้อเยื่อเกิดการย่อยสลาย โดยของเหลวที่ได้หลังจากกระบวนการนี้มีความปลอดภัย ไม่มีดีเอ็นเอเจือปนเนื่องจากดีเอ็นเอถูกทำลายด้วยความร้อน (Ferreira, 2016) ส่งผลให้วิธีนี้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ดำเนินการภายในเครื่อง Bio Cremation (รูปภาพที่ 1) โดยสิ่งที่เหลือจากกระบวนการนี้คือ กระดูกที่สามารถนำไปบดและเก็บใส่โกศเพื่อรอญาติมารับต่อไป (Cremation Association of North America, 2010)

รูปภาพที่ 1 แสดงเครื่อง Bio Cremation ที่ใช้ในกระบวนการการฉาปนกิจศพด้วยน้ำ

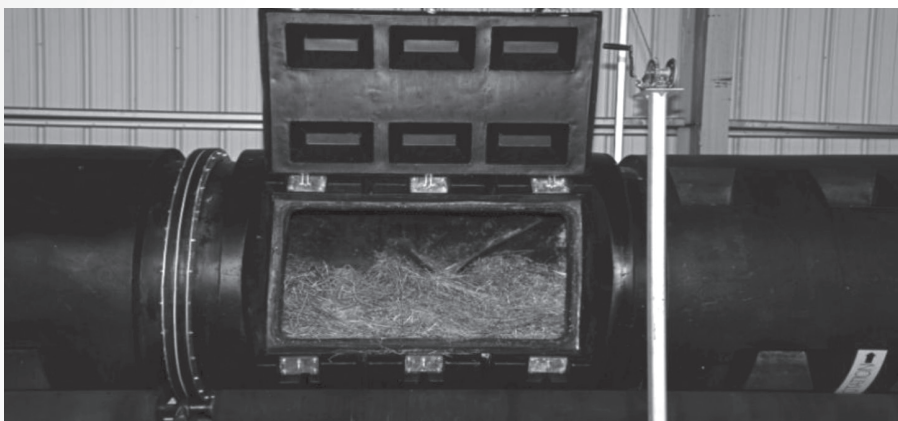
ที่มา: Graham, 2018

โดยเมืองดัลลัส รัฐเท็กซัส (Dallas, Texas state) ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้วิธีการนี้ในการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม สำหรับวิธีการฃาปนกิจศพด้วยน้ำถือเป็นวิธีการใหม่ที่ไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมีการอนุญาตให้ 18 รัฐในประเทศสหรัฐอเมริกาใช้วิธีการนี้ในการจัดการศพทั่วไป

2. การนำศพมาทำเป็นปุ๋ย (Natural Organic Reduction) เป็นกระบวนการทางชีวภาพ ที่ใช้จุลินทรีย์เพื่อย่อยสลายศพและสารอินทรีย์ให้กลายเป็นดิน โดยกระบวนการนี้ดำเนินการในทอเหล็กที่ภายในบรรจุ เศษไม้ หญ้า และฟางในสภาพที่อากาศผ่านได้ (รูปภาพที่ 2) จากนั้นทอเหล็ก ที่มีการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นจะ

หมุนเพื่อให้ก๊าซออกซิเจนเร่งการทำงานของจุลินทรีย์และปรับสภาพสิ่งแวดล้อมภายในถังให้เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์เพื่อให้จุลินทรีย์ย่อยสลายศพจนกระทั่งศพกลายเป็นดินปุ๋ย ซึ่งรัฐวอชิงตันกำลังกลายเป็นรัฐแรกของประเทศสหรัฐอเมริกาที่นำวิธีการนี้มาใช้ในการจัดการศพ โดยจะเริ่มใช้ครั้งแรกในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 (Prasad, 2019) แม้วิธีการนี้ยังไม่มีกานนำไปใช้ในการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม แต่ถือเป็นวิธีที่มีความน่าสนใจเนื่องจากเป็นวิธีที่ไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมอีกทั้งยังสามารถกำจัดกระดูกได้ทุกส่วนแม้กระทั่งฟัน โดยกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนศพกลายเป็นปุ๋ยใช้เวลาทั้งสิ้น 30 วัน

รูปภาพที่ 2 แสดงถึงเหล็กที่ภายในบรรจุเศษไม้ หญ้า และฟางสำหรับกระบวนการนำศพมาทำเป็นปุ๋ย

ที่มา: Laylin, 2018

การวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียของแต่ละวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามนั้น

สามารถทำได้หลายวิธี โดยแต่ละวิธีมีทั้งข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกันซึ่งสามารถสรุปและแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนรนามในแต่ละวิธี

วิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนรนาม	ข้อดี	ข้อเสีย
การฝัง	1. กระบวนการไม่ซับซ้อน 2. กรณีญาติมารับศพสามารถคืนกระดูกให้ญาติได้	1. บางประเทศที่ใช้สารเคมีในการรักษาสภาพศพอาจมีสารเคมีปนเปื้อนสู่แหล่งน้ำ 2. ต้องใช้พื้นที่มากต้องใช้แรงงานและระยะเวลามาก
การเผา	1. ใช้งบประมาณน้อย 2. ใช้พื้นที่น้อย ใช้เวลาน้อยในการจัดการศพ	1. ปลดปล่อยมลพิษจากกระบวนการเผา 2. ไม่เหลือกระดูก (กรณีญาติมารับศพคืน)
การเก็บศพในตู้แช่ศพ	1. ศพที่คืนให้แก่ญาติมีสภาพสมบูรณ์ 2. สามารถนำศพไปชันสูตรซ้ำได้ในกรณีที่ยังมีข้อสงสัยเรื่องสาเหตุของการเสียชีวิต	ตู้แช่ศพมีราคาแพงและต้องบำรุงรักษาอยู่เสมอ
การบริจาคเพื่อการศึกษาวิจัย	เป็นประโยชน์สำหรับการเรียนการสอนและการศึกษาวิจัย	บางประเทศอาจมีปัญหาในเรื่องจริยธรรม
การฃาปนกิจศพด้วยน้ำ	1. เป็นวิธีที่ไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม 2. ยังหลงเหลือกระดูกบางส่วนเพื่อส่งมอบให้แก่ญาติ 3. ใช้เวลาน้อยในการจัดการศพ	เครื่องมือมีราคาแพงและต้องบำรุงรักษาอยู่เสมอ

ข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาและแก้ไข ปัญหาเรื่องการจัดการศพไร้ญาติและศพนรนาม

จำนวนศพไร้ญาติและศพนรนามที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดปัญหาต่อหลายประเทศในเรื่องงบประมาณและพื้นที่ที่ใช้สำหรับการจัดการศพ ในหลายประเทศมีวิธีการจัดการศพไร้ญาติและศพนรนามที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยและบริบทของแต่ละประเทศ สามารถแบ่งได้เป็น 5 วิธี คือ การฝัง การเผา การบริจาคเพื่อการศึกษาวิจัย การเก็บในตู้แช่ศพ และการฃาปนกิจศพด้วยน้ำ สำหรับประเทศไทยใช้วิธีการฝังศพในการจัดการศพ

ไร้ญาติและศพนรนาม โดยปัจจัยที่ส่งผลให้ศพเหล่านี้มีจำนวนสูงขึ้น คือ การไม่มีข้อมูลที่ใช้ระบุตัวบุคคล การไม่สามารถติดต่อญาติได้หรือญาติไม่ประสงค์จะรับศพ และการอพยพย้ายถิ่นฐานแบบผิดกฎหมาย เนื่องจากประเทศปลายทางไม่สามารถทราบว่ามีผู้เสียชีวิตเป็นใคร ส่งผลให้ไม่สามารถติดตามหาญาติได้ ดังนั้นเพื่อการแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการศพไร้ญาติและศพนรนามจึงเห็นควรมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. กรณีของศพไร้ญาติที่ไม่สามารถติดต่อญาติของผู้เสียชีวิตได้ ควรมีความร่วมมือกับหน่วยงานประจำจังหวัด เช่น สำนักงานยุติธรรม

จังหวัด ปฏิบัติงานลงพื้นที่เพื่อติดต่อกับครอบครัวของผู้เสียชีวิตเพื่อแจ้งให้ทราบถึงข้อมูลและสอบถามถึงแนวทางในการจัดการศพตามความประสงค์ของครอบครัวของผู้เสียชีวิต

2. กรณีของศพนิรนามควรมีหน่วยงานกลางในการประสานงานและเก็บข้อมูลเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ ข้อมูลสารพันธุกรรม ลายพิมพ์นิ้วมือ และอัตลักษณ์บุคคล เพื่อการเชื่อมโยงข้อมูลศพนิรนามกับข้อมูลของบุคคลสูญหายทั่วประเทศ เนื่องจากสถิติที่ผ่านมา พบว่า ศพนิรนามส่วนใหญ่เป็นบุคคลเดียวกับบุคคลสูญหายที่มีประวัติแจ้งหายไว้แล้ว

3. กรณีศพไร้ญาติที่ญาติไม่ประสงค์รับศพ รวมถึงกรณีของศพนิรนามที่ไม่มีญาติมารับศพ หลังจากฝังศพมรณะระยะเวลาหนึ่ง ผู้เขียนมีความเห็นว่า ในกรณีดังกล่าวหากศพใดที่มีสภาพที่สมบูรณ์เหมาะสมต่อการศึกษาวิจัย ควรมีช่องทางให้ศพเหล่านี้สามารถบริจาคให้แก่สถานศึกษาหรือหน่วยงานของรัฐทำการศึกษาวิจัยในด้านนิติมานุษยวิทยา (forensic anthropology) หรือในสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากประเทศไทยมีฐานข้อมูลและผลงานวิชาการทางด้านนี้ค่อนข้างน้อย หากมีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มากขึ้นจะสามารถเพิ่มองค์ความรู้เรื่องการตรวจพิสูจน์บุคคลและประเด็นทางนิติวิทยาศาสตร์ในกลุ่มประชากรไทยได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถช่วยแก้ไขปัญหारेื่องการมีพื้นที่สำหรับการจัดการศพไม่เพียงพอได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ควรต้องพิจารณาร่วมกันระหว่างข้อดีข้อเสียหากต้องการนำวิธีการนี้มาปรับใช้กับการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนาม

4. กรณีการอพยพย้ายถิ่นฐานแบบผิดกฎหมาย หากทราบชื่อหรือสัญชาติของผู้เสียชีวิต

ควรแจ้งไปยังสถานทูตเจ้าของสัญชาติเพื่อประกาศตามหาญาติ และควรจัดเก็บสารพันธุกรรม (DNA) ลายพิมพ์นิ้วมือ ข้อมูลพัน ข้อมูลอัตลักษณ์บุคคลของทุกศพ เพื่อตรวจเปรียบเทียบในกรณีมีญาติติดต่อขอรับศพคืน

อย่างไรก็ดีแนวทางการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามในต่างประเทศมีความหลากหลายประกอบไปด้วยข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน หากต้องการนำแนวทางเหล่านี้มาปรับใช้กับประเทศไทยเพื่อลดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามอาจต้องมีการศึกษาถึงผลกระทบจากแต่ละวิธี ข้อดีข้อเสีย ประเด็นทางกฎหมาย รวมถึงความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ปัญหาศพไร้ญาติและศพนิรนามอาจเป็นเรื่องที่ไกลตัวสำหรับบุคคลทั่วไป แต่สำหรับหน่วยงานที่มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศพเหล่านี้ เช่น สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และมูลนิธิต่าง ๆ ควรตระหนักถึงปัญหาและศึกษาวิธีการแก้ไขโดยการเลือกใช้วิธีการจัดการศพที่เหมาะสมถือเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหเหล่านี้ การเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการศพจากวิธีเดิมอาจส่งผลกระทบต่อหลายหน่วยงานในช่วงเริ่มต้น แต่หากหน่วยงานเหล่านี้นำวิธีการใหม่มาปรับใช้อาจสามารถแก้ไขปัญหและส่งผลดีต่อการจัดการศพไร้ญาติและศพนิรนามของประเทศไทยในอนาคต

■ บรรณานุกรม

ชมพูนุท วิริยะไชยกุล. (2563). *ศพนิรนามและศพไร้ญาติ*. เอกสารวิธีปฏิบัติงาน สถาบันนิติวิทยาศาสตร์, กระทรวงยุติธรรม.

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2558). คำสั่งของ
สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่ 725/2558 เรื่อง
ศูนย์บริหารจัดการคนหายและศพนิรนาม
สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศบศน.ตร.).
ค้นเมื่อ 17 กันยายน 2562, จาก [http://
www.criminal.police.go.th/documents/
INF25581228.pdf](http://www.criminal.police.go.th/documents/INF25581228.pdf)

หนังสือต่างประเทศ

Allyn, B. (2016). *In Philadelphia, finding dignity for bodies left unclaimed*. Retrieved September 24, 2019, from <https://why.org/segments/in-philadelphia-finding-dignity-for-bodies-left-unclaimed/>

Aoki, M. (2018). *Unclaimed remains accumulating in aging Japan*. Retrieved September 24, 2019, from <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/01/09/national/social-issues/unclaimed-remains-accumulating-aging-japan/#.XiUJb8gzY2x>

Block, E. (2016). *Maryland's unclaimed dead become body donors*. Retrieved September 24, 2019, from <https://marylandreporter.com/2016/05/25/marylands-unclaimed-dead-become-body-donors/#>

Cremation Association of North America. (2010). *Alkaline hydrolysis*. Retrieved September 17, 2019, from <https://www.cremationassociation.org/page/alkalinehydrolysis>

Evert, L. (2011). *Unidentified bodies in forensic pathology practice in South Africa: Demographic and Medico-Legal Perspectives*. Master Thesis, University of

Pretoria, South Africa. Retrieved September 17, 2019, from <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/24911/dissertation.pdf;sequence=1>

Ferreira, A. R. F. (2016). *Body disposal in Portugal: Current practices and potential adoption of alkaline hydrolysis and natural burial as sustainable alternatives*. Master's Thesis, University of Porto, The Portuguese Republic. Retrieved October 2, 2019, from <https://repositorio-aberto.up.pt/handle/10216/87894>

Funeral Operations Act. (2019). *Unclaimed Bodies*. Retrieved October 2, 2019, from <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/pdf/cs/A-5.02.pdf>

Graham, J. (2018). *Utah now allows 'liquid cremation.' Does this new method of remains disposal cross an ethical line?*. Retrieved October 2, 2019, from <https://www.deseret.com/2018/7/6/20648431/utah-now-allows-liquid-cremation-does-his-new-method-of-remains-disposal-cross-an-ethical-line>

Habicht, J. L., Kiessling, C., & Winkelmann. (2018). A. Bodies for anatomy education in medical school: An overview of the sources of cadaver worldwide. *Academic Medicine*, 93(9), 1293-1300.

Hisham, S. B. (2019). *The management of unclaimed bodies*. Retrieved September 17, 2019, from <http://www.myhealth.gov.my/en/the-management-of-unclaimed-bodies/>

- Kaneko, K. (2018). *Aging Japan: Unclaimed burial urns pile up in Japan amid fraying social ties*. Retrieved September 17, 2019, from <https://www.reuters.com/article/us-japan-ageing-urns/aging-japan-unclaimed-burial-urns-pile-up-in-japan-amid-fraying-social-ties-idUSKCNIMTORH>
- Laylin, T. (2018). *Washington could become the first state to legalize human composting*. Retrieved September 17, 2019, from <https://www.nbcnews.com/news/us-news/washington-could-become-first-state-legalize-human-composting-n952421>
- Lefevre, A. S. (2015). *Thai mass grave held bodies of 26 suspected trafficking victims*. Retrieved September 17, 2019, from <http://www.reuters.com/article/us-thailand-myanmar-rohingya-idUSKBN0NNOC520150502>
- Michel, G. M., & Lee, Y. A. (2017). Cloth(ing) for the dead: Case study of three designers' green burial practices. *Journal of Fashion and Textiles*, 4(4), 1-18.
- Pankaj, A., & Singh, B. R. (2017). Dealing with unclaimed dead bodies-embrace the challenge. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 4(4), 992-996.
- Prasad, R. (2019). *How do you compost a human body - and why would you?*. Retrieved September 17, 2019, from <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47031816>
- Unclaimed remains. (2015). *Unclaimed remains*. *Global Times Published*. Retrieved September 17, 2019, from <http://www.globaltimes.cn/content/916596.shtml>
- U.S. Department of Justice. (2019). *NamUs national missing and unidentified person*. Retrieved September 17, 2019, from <http://www.namus.gov/>
- Waters, M. (2019). No one really knows what to do with all of America's Unclaimed Corpses. *The Atlantic*. Retrieved September 17, 2019, from <https://www.theatlantic.com/health/archive/2019/02/unclaimed-bodies-problem/582625/>
- Writers, S. (2007). *Scientist says cremation should meet a timely death*. Retrieved September 17, 2019, from http://www.terraily.com/reports/Scientist_Says_Cremation_Should_Meet_A_Timely_Death_999.html
- Yadav, A., Kumar, A., Swain, R., & Gupta, S. K. (2017). Five-year study of unidentified/unclaimed and unknown deaths brought for medicolegal autopsy at Premier Hospital in New Delhi, India. *Medical, Science and the Law*, 57(1), 33-38.
- Yadav, M. (2007). Dealing with unclaimed dead bodies: An issue of ethics, law, and human rights. *Journal of Indian Academy of Forensic Medicine*, 29(1), 21-24.

